

I

Een ‘ware huisvriend’ maakt zijn opwachting

In de nazomer van 1877 brengt Charles De Coster een bezoek aan Amsterdam. De Belgische schrijver, die tien jaar eerder zijn beroemde *La Légende d’Ulenspiegel* heeft gepubliceerd, schrijft in zijn dagboek over bezienswaardigheden als het Paleis op de Dam en zijn wandelingen door de verschillende wijken van de stad. Op de Herengracht is duidelijk dat men hier ‘te veel goud’ heeft, wat sterk contrasteert met de oude Jodenbuurt, waar ondanks de totaal verkrotte woningen en vreselijke armoede ‘vrolijke, geduldige en ijverige mensen’ wonen. ‘Wat een ellende en wat een moed! Niemand bedelt er: iedereen koopt of verkoopt iets, onverschillig wat.’¹ Hij is onder de indruk van de haven en concludeert dat Amsterdam weliswaar ‘niet langer de handelshoofdstad van de wereld is’, maar dat het ‘nog een druk en bezig leven’ leidt:

De aanleg van de nieuwe haven in IJmuiden, die het een directe verbinding geeft met de Noordzee, maakt het tot een geduchte mededinger van Antwerpen. En de walvisvangst maakt nog kansen [...] Men kan trouwens altijd weer wonderen verwachten van dit Hollandse volk, dat zo nijver is, zo van aanpakken weet en dat zoveel doorzettingsvermogen heeft, ondanks zijn goedmoedig en flegmatisch uiterlijk.²

Buitenlandse reizigers die in deze jaren onder de indruk zijn van levendige handel en bouwactiviteiten in Amsterdam, realiseren zich dikwijls niet dat de stad pas net wakker wordt uit een langdurige winterslaap. Was de stad aan het IJ in de zeventiende eeuw inderdaad de handelshoofdstad van Europa, in de achttiende eeuw was het verval ingetreden, en pas in de tweede helft van de negentiende eeuw lijkt Amsterdam heel voorzichtig uit haar dommel te ontwaken. Terwijl Rotterdam en Den Haag onstuimig groeien, gaat het in de Nederlandse hoofdstad aanvankelijk heel traag. Eveneens in 1877 schrijft koopman P.N. Muller in het liberale tijdschrift *De Gids*:

Ganse geslachten zijn [...] voorbij gegaan zonder enig kennelijk teken van hun leven en werken in het uitwendige der stad achter te laten. Niet licht is alzo de taak welke op de schouderen van hen rust, die nu even als voor twee eeuwen een nieuwe stad om de oude moeten aanleggen.³

Wanneer we de beeldspraak van de winterslaap nog even voortzetten, kan men concluderen dat Amsterdam zich in 1877 uitrekt en op een paar plekken krabt. Voorzichtig wordt er sinds enige tijd gebouwd buiten de zeventiende-eeuwse grachtengordel, maar erg hard gaat het nog niet. Veel van de karakteristieke, eind negentiende-eeuwse gebouwen die later het uiterlijk van de stad zullen domineren, bestaan alleen nog in ontwerp. Het stationseiland is weliswaar aangeplempt, maar het Centraal Station moet nog worden gebouwd. Wel gaat in 1877 de eerste paal de grond in voor het Rijksmuseum, maar het Stedelijk Museum, het Concertgebouw, het Tropenmuseum en de Stadsschouwburg laten nog op zich wachten.⁴

In het decennium voor 1877 zijn er verschillende bouwactiviteiten geweest die verband houden met grote infrastructurele werken, zoals de aanleg van spoorwegen naar het noorden en het oosten, en het graven van het Noordzeekanaal, dat in 1876 is geopend. Dat laatste project zou uiteraard van groot belang zijn voor de scheepvaart, maar was aanvankelijk vooral bedacht als remedie tegen de ondraaglijke stank die de Amsterdamse grachten verspreidden. Door het nieuwe kanaal kunnen de waterwegen in en om Amsterdam beter op diepte worden gehouden, zodat het mogelijk is om de grachten veel beter door te spoelen.⁵ Ondertussen is ook de woningbouw langzaam op gang gekomen. Werden er in 1863 nog slechts 29 huizen gebouwd, in 1870 waren dat er al 162, en in 1876 maar liefst 481. Het gemeentebestuur komt woorden tekort om deze geweldige bouwdrift te prijzen, maar zo schiet het natuurlijk niet erg op. Tergend langzaam neemt de stad bezit van de ruimte buiten de Singelgracht. Rond het nieuwe Vondelpark, dat in 1877 wordt voltooid, en in de Plantage worden grote huizen voor de welgestelde burgerij gebouwd, en schoorvoetend maakt men een begin met woningbouw voor de ‘mindere standen’. In de buurt die De Pijp gaat heten, staan eind 1876 krap vijfhonderd huizen. Hoewel er her en der heistellingen met veel kabaal palen de grond in drijven, sleperskarren met bouwmaterialen over de keien ratelen, en langs de grachten schepen met stenen en hout gelost worden, kun je nog niet stellen dat Amsterdam één grote bouwput is. De bekende schilderijen die Breitner van de bouwactiviteiten heeft gemaakt, laten nog zeker tien jaar op zich wachten.

Ook het tempo van de bevolkingsgroei is niet spectaculair. Woonden er op 1 januari 1867 in Amsterdam 257.876 mensen, tien jaar later telt de stad 295.097 inwoners. Van de ruim 37.000 nieuwe Amsterdammers is iets meer dan de helft van elders afkomstig. De toenemende economische activiteiten in de afgelopen tien jaar, na een periode van stagnatie en zelfs teruggang, beginnen steeds meer mensen aan te trekken. Straks, in de jaren tachtig zal het pas echt hard gaan, en in 1890 zullen er ruim 443.000 inwoners zijn. Wel be-

Weekblad voor Handel, Industrie en Kunst.

Uitgever: **KLUZINGH, EYBARS & CO.**
 Handels-Station 2.

Nr. 4. 3 Junij 1895.

Abonnementprijs per Jaar 40 Guld.
 Inbesteding 10 Guld per regel.

ONS PROGRAMMA.

De afhandeling van de 15. Junij 1895. Het eerste nummer van het Weekblad voor Handel, Industrie en Kunst. Het eerste nummer van het Weekblad voor Handel, Industrie en Kunst. Het eerste nummer van het Weekblad voor Handel, Industrie en Kunst.

De afhandeling van de 15. Junij 1895. Het eerste nummer van het Weekblad voor Handel, Industrie en Kunst. Het eerste nummer van het Weekblad voor Handel, Industrie en Kunst. Het eerste nummer van het Weekblad voor Handel, Industrie en Kunst.

De afhandeling van de 15. Junij 1895. Het eerste nummer van het Weekblad voor Handel, Industrie en Kunst. Het eerste nummer van het Weekblad voor Handel, Industrie en Kunst. Het eerste nummer van het Weekblad voor Handel, Industrie en Kunst.

HANDEL, INDUSTRIE EN KUNST.

De afhandeling van de 15. Junij 1895. Het eerste nummer van het Weekblad voor Handel, Industrie en Kunst. Het eerste nummer van het Weekblad voor Handel, Industrie en Kunst. Het eerste nummer van het Weekblad voor Handel, Industrie en Kunst.

De afhandeling van de 15. Junij 1895. Het eerste nummer van het Weekblad voor Handel, Industrie en Kunst. Het eerste nummer van het Weekblad voor Handel, Industrie en Kunst. Het eerste nummer van het Weekblad voor Handel, Industrie en Kunst.

HANDEL, INDUSTRIE EN KUNST.

De afhandeling van de 15. Junij 1895. Het eerste nummer van het Weekblad voor Handel, Industrie en Kunst. Het eerste nummer van het Weekblad voor Handel, Industrie en Kunst. Het eerste nummer van het Weekblad voor Handel, Industrie en Kunst.

DE AMSTERDAMMER.

De afhandeling van de 15. Junij 1895. Het eerste nummer van het Weekblad voor Handel, Industrie en Kunst. Het eerste nummer van het Weekblad voor Handel, Industrie en Kunst. Het eerste nummer van het Weekblad voor Handel, Industrie en Kunst.

De afhandeling van de 15. Junij 1895. Het eerste nummer van het Weekblad voor Handel, Industrie en Kunst. Het eerste nummer van het Weekblad voor Handel, Industrie en Kunst. Het eerste nummer van het Weekblad voor Handel, Industrie en Kunst.

Voorpagina van het eerste nummer

gint ondertussen de samenstelling van de bevolking langzaam maar zeker te veranderen.

De middenklassen nemen in omvang toe, wat niet alleen in economisch maar ook in politiek en cultureel opzicht gevolgen zal hebben. De burgers willen het beschavingspeil van de stad opkrikken; orde en deugdzzaamheid dienen bevorderd te worden. Weinigen komen echter op het idee dat het verbeteren van de sociaaleconomische omstandigheden van een groot deel van de bevolking hiervoor een noodzakelijke voorwaarde is, waardoor er vooral aan symptoombestrijding wordt gedaan. De beruchte Amsterdamse kermis, jaarlijks in september gehouden, duurt maar liefst drie weken, maar wordt nu gefaseerd afgeschaft. In 1875 is er nog slechts één week kermis, en het jaar erop is dit volksvermaak verboden. Dit leidt tot een dagenlang oproer, dat alleen door de inzet van infanterie en cavalerie kan worden neergeslagen, en waarbij wonder boven wonder slechts één dode valt.⁶

Dat de kermis is afgeschaft wordt door veel weldenkende burgers gezien als een overwinning van het fatsoen, een teken van vooruitgang. Moderne, liberale ideeën krijgen in deze jaren steeds meer aanhang, de vraag naar culturele activiteiten stijgt en de honger naar informatie neemt toe. In oktober 1877 wordt het oude Athenaeum Illustre van Amsterdam eindelijk omgevormd tot een echte universiteit. Het deftige en behoudend liberale *Algemeen Handelsblad*, opgericht in 1828, heeft sinds 1870 concurrentie van het minder respectabele maar wel meer journalistieke *Nieuws van den Dag*. Trots van de stad is het majestueuze Paleis voor Volksvlijt, dat sinds 1863 aan het Frederiksplein staat.

Een moeizaam begin

In 1877 zijn er dus voorzichtige tekenen die erop wijzen dat Amsterdam aan de vooravond staat van een periode van grote bloei. Voorlopig echter gaat het allemaal nog wat aarzelend en ongemakkelijk, wat ook geldt voor het weekblad dat sinds 1 juli 1877 verschijnt. Dit blad is *De Amsterdammer*. Gezien het latere succes van het blad en de belangrijke plaats die het innam in het Amsterdam van het fin de siècle, is het verleidelijk om de oprichting van het weekblad te zien als de klarenstoot van de moderne tijd, als heldere lichtstraal van de dageraad van wat wel de ‘tweede gouden eeuw’ genoemd wordt. Immers, de ondertitel van *De Amsterdammer* luidt *Weekblad voor Handel, Industrie en Kunst*. Als dat niet dynamisch en innovatief klinkt. De werkelijkheid is echter wat minder glorieus. Niet alleen valt het met die bloei van Amsterdam voorlopig nogal mee en is de stad nog allerminst een bruisende metropool, ook het begin van het weekblad is vrij moeizaam.

Het eerste nummer opent met een beginselverklaring, waaruit duidelijk wordt dat de redactie geleid wordt door een grote liefde voor Amsterdam. Vanzelfspre-

kend is men trots op het glorieuze verleden van de stad, maar tevens hoopt men dat in de toekomst de woorden van Vondel weer actueel zullen worden:

Aen d'Amstel en aen 't Y, daar
doet sich heerlijk ope
Zij die als Keizerin de kroon
draagt van Europe.

Veel is er al bereikt. De Amsterdamse brandweer is een voorbeeld voor veel landen, het stelsel van omnibussen en trams is geweldig, op Artis en het Vondelpark kunnen de Amsterdammers trots zijn, de komende universiteit is van groot belang, en het Noordzeekanaal is een enorme prestatie – maar Amsterdam is er nog lang niet. Daarom zal het nieuwe weekblad nauwlettend in de gaten houden of dat wat noodzakelijk is ook gebeurt, en dat wat gebeurt noodzakelijk is. Om ervoor te zorgen dat Amsterdam weer wordt wat het behoort te zijn, een bloeiend centrum van handel, industrie en kunst, zullen de redacteurs van *De Amsterdammer* trachten onafhankelijk en onbevreesd te zijn:

geen partij zal ons regeren, niet gaarne zouden wij de onafhankelijkheid onzer beschouwingen opofferen aan enig politiek belang; wij moeten een standpunt innemen, dat niet voor verdachtmakingen vatbaar is. Daarom zal ons blad geschikt zijn om een ware huisvriend te wezen; aan de ontbijttafel, in tram en wachtkamer, koffiehuis en sociëteit zal het niet mogen ontbreken.

Het blad zal literair werk publiceren van auteurs van naam en faam, en daarnaast natuurlijk al het wetenswaardige uit de wereld, Nederland en Amsterdam. De naam *De Amsterdammer* is gekozen omdat een dergelijk blad alleen daar kan bestaan, en bovendien omdat het voor zowel de inwoner als de vreemdeling een vraagbaak, een vertrouwde vriend wil zijn. Alles wat in de stad de moeite waard is, dient in *De Amsterdammer* te worden vermeld. 'Mogen onze lezers ons helpen zien, opdat niets, wat onze opmerking verdient, ons ontsnape.' Het weekblad is opgericht en wordt geredigeerd door twee leraren aan de Hogere Burger School (HBS), een schooltype dat sinds 1863 bestaat en een veel meer praktische opleiding biedt dan het traditionele gymnasium. De twee oprichters, Taco de Beer (1838-1923) en Martinus van Loghem (1849-1934), hebben elkaar leren kennen in Goes, waar zij als leraar werkten.⁷ Begin 1877 zijn beiden naar Amsterdam verhuisd, waar Van Loghem naast zijn onderwijsbaan ook rechten studeert, een wetenschap waarin hij in 1880 zal promoveren. Beide mannen hebben letterkundige ambities. De Beer publiceerde voor 1877 niet alleen schoolboeken en vertalingen van Franse en Engelse literatuur, maar schreef

ook recensies en verhalen. In dat jaar richt hij ook het onderwijzerstijdschrift *Noord en Zuid* op, dat dertig jaar zal bestaan, en in de jaren daarna volgen nog tal van andere tijdschriften, waaronder in 1879 het literaire tijdschrift *De Portefeuille*. De Beer is een typische vertegenwoordiger van een letterkunde die spoedig als ouderwets zal gelden omdat ze vóór alles gemoedelijk, onderhoudend en deugdzaam wil zijn.⁸ Dat geldt ook voor Van Loghem, bij wie de invloeden van de Romantiek resulteren in een proza dat tijdgenoot F. Hulleman heeft gekenschetst als ‘wat zoet, wat week, enigszins artificieel’. Als dichter zal hij, onder het pseudoniem Fiore della Neve, spoedig furore maken met de in 1881 verschijnende bundel *Eene liefde in het Zuiden*. Over zijn poëzie schrijft Hulleman: ‘De lieve lijnen, de zachte klanken, de teëre kleuren, waren aan zijn bijna jonkvrouwelijk, enigszins schuchtere wezen verwant.’⁹

Beide mannen hebben best iets in hun mars, maar op zakelijk en journalistiek gebied zijn ze in 1877 allesbehalve ervaren. Het blad wordt uitgegeven door de aan het Rokin gevestigde drukkerij Ellerman, Harms & Co., die met de redacteurs heeft afgesproken dat die hun werk voor niets doen en dat de drukkerij alleen de werkelijk gemaakte kosten voor productie en distributie in rekening zal brengen. De winst zal gelijkelijk worden verdeeld onder de drie partijen, die bij onverhoopte verliezen zullen moeten bijpassen. Aan de inhoud van de nummers die het eerste halfjaar verschijnen is af te zien dat De Beer en Van Loghem ook als journalisten nog veel moeten leren. Zo opent

Martinus van Loghem (links) en Taco de Beer op latere leeftijd (CBG, Centrum voor familiegeschiedenis. Fotocollectie Veenhuizen)

in het eerste nummer, dat op 1 juli 1877 verschijnt, het artikel 'De hondententoonstelling', in de rubriek 'Handel en Nijverheid', met de mededeling: 'De tijd van uitgifte van ons blad maakt het ons onmogelijk iets van deze tentoonstelling te zeggen. Bij de opening is ons blad reeds ter perse.' Hierna volgt een korte maar gloedvolle beschouwing over de relatie tussen mens en hond, waarna wordt afgesloten met de mededeling dat de tentoonstelling 'deze middag' nog geopend is. 'Men verzuime niet ze te bezoeken: de plaats van den hond in de maatschappij is ook wel degelijk een sociale kwestie.' Hoewel Amsterdam toen nog een vrij overzichtelijke stad was, is het wel opmerkelijk dat het blad nergens vermeldt waar deze tentoonstelling te zien is. Ook gaat men ervan uit dat de lezer van het nieuwe blad weet waar de 'aanstaande tentoonstelling' van de Amsterdamse afdeling van de Vereniging ter Bevordering van Fabriek- en Handwerks-Nijverheid in Nederland, die op 10 juli haar deuren opent, zal plaatsvinden.

Dit eerste nummer bevat tevens een informatief artikel over 'de zwarte diamant' ofwel 'het brood der nijverheid', ofwel steenkool; de rubriek 'Amsterdamse belangen' met een aflevering over 'Amsterdamse eerlijkheid'; plus rubrieken als 'burgerlijke stand', 'musea en tentoonstellingen' en 'publiekelijke vermakelijkheden', waaronder het programma van de schouwburg en het Paleis voor Volksvlijt. Voorts is er een kort stukje met stadsnieuws, een rubriek 'rechtszaken' en een toneelrecensie. *Pièce de résistance* is de eerste aflevering van het vertaalde feuilleton 'In een winterstad' door Ouida, het pseudoniem van de Engelse romanière Maria Louise Ramé, die over het leven van Britten in Florence schrijft. Naast vacatures en een rubriek voor woonruimte zijn er advertenties voor 'locomobielen en dorsmachines', de Onderlinge Glasverzekering Maatschappij, de 'zadels en tuigen' van de firma Verwegen & Kok in de Kalverstraat, Seyffardt's Hoogduitsche en Hollandse Boekhandel en Bierhalle de Catacomben, die klanten lokt met 'ijskoud Beiers bier'.

De nummers die hierna verschijnen volgen in grote lijnen dit stramien. De rubrieken leveren nuttige informatie, al beperken die zich niet altijd tot puur Amsterdamse aangelegenheden. Zo wordt de rubriek 'rechtszaken' vooral gevuld met spectaculaire misdaden en strafprocessen in het buitenland. In de rubriek 'Amsterdamse belangen' komen zaken aan de orde als de watervoorziening, het rioolwezen en de vraag waarom Amsterdam eigenlijk niet de residentie van de regerende vorst is. In het nummer van 14 oktober wordt het stadsbestuur geprezen voor de moed om veel geld uit te trekken voor de Gemeentelijke Universiteit, die de volgende dag officieel geopend zal worden: 'Wij vertrouwen dan ook dat de Universiteit een nieuwe parel zal worden aan de kroon van het herboren Amsterdam.' Twee weken later bevat het blad een lyrische beschrijving van een wandeling door het onlangs voltooide Vondelpark, op zondag-

ochtend om vijf uur. Tot grote verwondering van de auteur waren ondanks het vroege uur ‘reeds zeer vele wandelaars op de been, die niet bepaald tot de hoge aristokratie behoorden’. Hij schrijft dat niet uit ‘hatelijkheid’, want hij gunt ‘juist den mindergegoeden dubbel en dwars een genot, dat de meer gezegenden in veel hoger mate op buitenplaatsen of in het buitenland kunnen genieten’. Hij wil slechts te kennen geven dat het Vondelpark nog te weinig een ‘algemeen volkspark’ is en dat

het wenselijk zoude zijn wanneer ook de goeude klassen er een ijveriger bezoek aan brachten en daardoor bijdroegen om op ons mindere publiek een beschavende en veredelende invloed uit te oefenen. Scherpe afscheidingen tussen de standen, zoals die ten huidige dage ten onzent bestaan, kunnen niet anders dan verkeerd werken, en werken allerlei soort van verouderde vooroordelen in de hand.

Een onderwerp dat de gemoederen nogal bezighoudt is de zogenoemde ‘faecaliënkwestie’, ofwel de vraag hoe de stad het beste schoon gehouden kan worden: door middel van een rioolstelsel en het doorspoelen van de grachten, of met behulp van een tonnen- en beerputtenstelsel. In het nummer van 2 december 1877 wordt hier uitvoerig op ingegaan. Rond die tijd verschijnen ook de eerste recensies van literaire werken, terwijl daarvoor alleen aandacht werd besteed aan plaatwerken en boeken over nuttige zaken als vleesbereiding en het telen van groente.

Een bijzonder bruisende indruk maakt het blad bepaald niet, maar hierin verschilt het niet heel erg van veel andere periodieken die in deze tijd verschijnen. Sinds de afschaffing van de dagbladzegel in 1869, ook wel een ‘belasting op het gezonde verstand’ genoemd, is het aantal dag- en weekbladen in Nederland sterk toegenomen. Waren dit er in 1866 nog slechts 159, in 1880 zijn dat er al 357, om in de veertien jaar daarna nog eens ruim te verdubbelen.¹⁰ Veel van die bladen bestaan slechts korte tijd, en veel doen ook behoorlijk amateuristisch aan. Professionele journalisten zijn er nog nauwelijks in Nederland, en ook uitgevers en redacteuren moeten het vak nog leren. *De Amsterdammer* is niet minder dan andere lokale blaadjes, maar maakt evenmin een bijzondere indruk. In ieder geval is de firma Ellerman, Harms & Co. niet erg te spreken over de activiteiten van De Beer en Van Loghem, want reeds in oktober 1877 neemt men contact op met een man die al enige jaren als journalist werkzaam is. Jan de Koo, de dan 36-jarige Amsterdamse correspondent van *Het Vaderland*, dat in Den Haag verschijnt, schrijft namelijk op 24 oktober aan zijn verloofde dat hij bezoek heeft gehad van de heren ‘Ellerman en Holm’,¹¹ die hem vertelden dat de huidige redacteuren van *De Amsterdammer*

niet voldeden en dat ze graag wilden dat hij de leiding van het blad op zich nam:

Ik hield mij natuurlijk zeer op een afstand en uit de hoogte, en liet mij het een en ander vertellen. Zij vertelden dat het nu een weekblad was, en de vooruitzichten om te slagen niet ongunstig stonden. Zodra het kon zou 't tweemaal in de week uitkomen en 't doel was natuurlijk er een dagblad van te maken. De stad was er groot genoeg voor en de oude Amst[erdamse] krant kwijnende, dies was er hoop genoeg. Doch zij moesten pikante artikelen hebben en niet een water-en-melk-kost als thans 't geval was.¹²

De uitgevers betoonden zich volgens De Koo 'erg lekker en begerig', en stelden voor dat hij zou nadenken over wat hij met het blad wilde en welk honorarium hij wenste. Drie weken later meldt hij zijn verloofde, Cornelia Pel, dat zijn eerste artikel eendaags in *De Amsterdammer* zal verschijnen. 'De H.H. waren zo verrukt, dat ze mij wel wilden omhelzen.'¹³

Hoe de uitgevers vervolgens hebben geopereerd is niet helemaal duidelijk. Van Loghem heeft later geschreven dat Ellerman, Harms & Co. de twee redacteurs al na drie maanden confronteerde met een fors exploitatiekort, zodat ieder flink in de buidel moest tasten. Aan het eind van het jaar lijkt de oplage flink gestegen, maar door de hoge kosten is er geen winstuitkering en moeten Van Loghem en De Beer weer bijbetalen. Vooral De Beer is hierover zeer vertoewd, waardoor er zich tussen hem en de uitgeverij een correspondentie ontspint 'waarvan de toon verdere samenwerking onmogelijk scheen te maken'.¹⁴ De uitgeverij biedt aan een streep door de rekening te zetten, op voorwaarde dat zij enig eigenaar van het blad wordt. Van Loghem legt zich neer bij de komst van De Koo en blijft als redacteur letterkunde aan *De Amsterdammer* verbonden. De Beer vertrekt, al zal hij in de jaren tachtig nog af en toe bijdragen aan het blad leveren.

De Koo schrijft vanaf half november artikelen voor het blad, waarbij het opvalt dat de onderwerpen aanzienlijk actueler zijn en de toon veel pittiger is. Zijn eerste stuk handelt over de coöperatie als middel om de tegenstelling tussen 'kapitaal en arbeid' te overbruggen, en op 9 december wordt er voor het eerst een serieus buitenlands onderwerp behandeld. In deze beschouwing over de Russisch-Turkse oorlog, plaatst hij duidelijk kanttekeningen bij het idee dat de beschaving gestaag verder schrijdt:

Tezelfder tijd dat de scholen zich vermenigvuldigen, de doodstraf overal afgeschaft wordt, de Sophia-verenigingen zelfs de dieren beschermen ... dreunt te Plevna het kanon, honderden kernen in Aziatisch en Europees Turkije in de

hospitalen, en van duizenden bleke aangezichten zien de sterren den doodstrijd aan.

Met ingang van het eerste nummer van jaargang 1878 is De Koo hoofdredacteur van het weekblad, een functie die hij bijna dertig jaar zal vervullen. In deze drie decennia ontwikkelt hij zich tot een van de belangrijkste en invloedrijkste journalisten van Nederland, en weet hij van *De Amsterdammer* een toonaangevend en invloedrijk blad te maken.

Jan de Koo: van pastorie naar redactielokaal

Evenmin als De Beer en Van Loghem was De Koo van jongs af aan een krantenman, want aanvankelijk is de in 1841 in het Noord-Hollandse Middelle geboren domineeszoon van plan in de voetsporen van zijn vader te treden. Hij was een nazaat van de Normandische kaarsenmaker Jacques de Caux, een hugenoot die na de herroeping van het Edict van Nantes in 1685 naar Amsterdam was gevlucht en wiens zoon de familienaam vernederlandste.¹⁵ Over de jeugd van Jan de Koo is nagenoeg niets bekend, maar in 1859 gaat hij in Utrecht theologie studeren. In de jaren hierna zal hij met zijn geschriften steeds meer sporen nalaten.¹⁶

De hoogleraren van de Utrechtse faculteit godgeleerdheid behoren allemaal tot het brede orthodoxe midden binnen de Nederlandse Hervormde Kerk, en lijken weinig indruk op de jonge student te maken. Veel enthousiaster is hij over de colleges van Cornelis Willem Opzoomer, die hier sinds 1854 hoogleraar wijs-

begeerte is. Ofschoon zelf geen theoloog, geldt Opzoomer als een van de grondleggers van de zogenoemde ‘moderne theologie’ in Nederland. Dit theologisch modernisme bouwt voort op het werk van David Friedrich Strauss, wiens *Das Leben Jesu* doorgaans wordt gezien als het begin van de historisch-kritische Bijbelwetenschap. De moderne theologen probeerden het christelijk geloof te behouden door de bovennatuurlijke elementen ervan – zoals de goddelijkheid van Jezus en het geloof in wonderen – zoveel mogelijk te schrappen en de resultaten van het historisch-kritisch Bijbelonderzoek en de natuurwetenschappen te incorporeren.¹⁷ Dit modernisme wordt ook in

Jan de Koo

het liberale tijdschrift *De Gids* gepropageerd en is vooral dominant in Leiden.¹⁸ Onder invloed van Opzoomer studeren er echter ook in Utrecht vanaf de late jaren vijftig tal van predikanten af die tot deze richting behoren. Enkelen zullen uiteindelijk de uiterste consequentie trekken van deze theologie die aan het bovennatuurlijke geen plaats meer gaf, en dus volledig breken met de kerk en het geloof. De meesten blijven voorlopig predikant maar worden wel in toenemende mate geconfronteerd met gelovigen die niets willen weten van dit soort nieuwlichterij.

De Koo stort zich in het Utrechtse studentenleven en schrijft onder meer recensies in het blad *Vox Studiosorum*. Daarnaast levert hij ook bijdragen aan de plaatselijke studenten Almanak, waarin hij blijk geeft van een kritische en ietwat tegendraadse geest. Zo stelt hij in een lang gedicht in de almanak voor 1863 dat de universiteit een soort manege is, waar men het meeste kans van slagen heeft wanneer men het uitgesleten pad van de meester volgt en luid applaudisseert bij diens verrichtingen:

En volgt gij nu niet juist de sporen
 Waarin de meester reed,
 Gij zijt reddeloos verloren
 Als of ge van uw paard ontgleed
 [...]
 Juicht toe des meesters forse toeren,
 Al zijn zij nog zo laf
 Ja, laat u in verrukking voeren,
 Al zij 't door sukkeldraf.¹⁹

Een jaar later publiceert hij in dezelfde almanak een kritisch stuk over de theologie aan de universiteit. Hij is blij dat de theologie haar positie als 'koningin der wetenschappen' is kwijtgeraakt:

Enmaal heeft zij de wetenschap de wet voorgeschreven, thans is het haar beurt om te gehoorzamen, of liever, laat zij verdwijnen uit de rij der wetenschappen! Slechts kwekende allerlei zedelijk en godsdienstige misgeboorten, is zij almede de oorzaak van het verkwijnen van den ware studentengeest. Zij rust slechts op illusies en phantasie etc!²⁰

Theologie is volgens De Koo geen echte wetenschap, zoals de natuurwetenschappen dat zijn. Ze is verwant aan, en kan ook niet meer pretenties hebben dan, vakken als geschiedenis, filosofie, taalkunde, letterkunde en rechtsgeleerdheid. Toch kan theologie een belangrijke studie blijven voor eenieder die